

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Պարլամենտական ընտրութիւնները Խալիպուլում և Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում—Կարդինալ Լաւիժըրի, կղերականութիւնը և Ֆրանսիական հանրապետութիւնը—Կարնեյի և Գլադստոնի խռովութիւնը:

Քաղաքական աշխարհը այս վերջին ամսում զբաղւեց մի բանի դէպքերով, որոնք մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում գլխաւորապէս երկիրների ներքին քաղաքականութեան նկատմամբ: Ռոքս են՝ պարլամենտական ընտրութիւնները Խալիպուլում և Հիւսիսային-Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում, Կարդինալ Լաւիժըրի՝ արտապայտութիւնները Ֆրանսիական հանրապետութեան մասին և Պարնեյի ու Գլադստոնի յարաբերութիւնների խռովութիւնը:

Յիշւածներից արտաքին քաղաքականութեան համար կարեւորագոյնն է իտալական ցայժմեայ մինիստր-նախագահ Կրիսպիի կատարեալ յաղթութիւնը պարլամենտական ընտրութիւնների մէջ: Յայտնի է, որ Կրիսպին Գերմանական-աւստրո-ունգարական և իտալական այսպէս կոչւած եռապետեան դաշնակցութեան ջերմ պաշտպաններիցն է և, որպէս նշանաւոր գործիչ, այժմ, երբ եռապետական դաշնակցութեան գլխաւոր ղեկավար Բիսմարկը հեռացած է ասպարիզից, Կրիսպին, շնորհիւ իւր անձնական յատկութիւնների, մի առանձին կարեւորութիւն է ստացած եռապետական դաշնակցութեան խորհրդում: Այժմ, իւր մեծ յաղթութիւնով օպպոզիցիայի վերայ, Խալիպի պատկանելը եռապետական դաշնակցութեան՝ վճռւած խնդիր պէտք է համարել նաև յաջորդ տարիների համար:

Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներում կատարւեցին, նոյեմբերի սկզբներում, նոր ընտրութիւններ կոնգրեսի համար: Հետեանքները այնպէիս էին, որպիսին սակաւ է պատահել նոյն իսկ

այդ երկրում Երկու կուսակցութիւններ կան այդ երկրում, որոնցից մէկը՝ Հանրապետական է կոչուում, միւսը՝ դեմոկրատական։ Վերջինս մեծամասնութիւն ունէր նաև 1884-ին, երբ Գրովեր Կլեւելենդ Հանրապետութեան նախագահ ընտրեց, բայց այդ մեծամասնութիւնը աներկայացուցիչների ժողովումն այն ժամանակ միայն 44 ձայնով էր աւաւելւ։ Այժմ, 52-երորդ կոնգրեսի աներկայացուցիչների ժողովումն, այդ մեծամասնութիւնը արգէն 140 ձայների տուաւելութիւնն ունի։ Նոր ընտրութիւններից առաջ եղածը ընտրեց 1888 թւականին, երբ Հանրապետականները թոյլ մեծամասնութիւն ստացան և նորա միջոցով ընտրեց այժմեայ նախագահ Հարիսոն։ Բայց 1888 թւականին Հանրապետականները մեծամասնութիւն կարողացան կազմել վատ միջոցներով։ Կլեւելենդի վերընտրութիւնը խանգարելու համար, նոքա նախ ուղեցին սարսափեցնել ընտրող ժողովուրդը նորանով, որ իբր թէ Կրեւելենդը կը մտցնի չազատ տուտուրի սխտեմը։ Բայց երբ տեսան որ այգպիսով չեն կարող յաջողութիւն ունենալ, դոքա դիմեցին Ռեծ Փարթիկանտներին, խոստանալով, որ եթէ իրանք՝ Հանրապետականները՝ յաղթեն, այն ժամանակ Եւրոպայի ապրանքների վերայ այնքան մեծ մաքսեր կը դնեն, որ նոքա, Փարթիկանտները մէկին տասը կը շահեն։ Այդ գործարանատէրերն էին, որ պաշտպանեցին Հանրապետականներին, ահագին դումարներ տալով՝ ընտրութիւնները Հանրապետականների օգտին յաջողեցնելու համար։ Եւ իրօք, երբ նոքա գործը յաջողացրին, մոնօպոլիստները և հարուստ կորպորացիաները պահանջեցին Հանրապետականների խոստացածը, որոնք և տւեցին որքան կարողացան։ Հանրապետականների վերջին մեծ գործն էր Մակ Կինլէյի մաքսային օրէնքը, որով չափազանց դժարացնուում է Եւրոպայից ապրանք բերելը Հիւսիս-Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները, յօգուտ երկրի մեծ գործարանատէրերի։

Հանրապետական փոքրիկ և անհաստատ մեծամասնութիւնը մեծացրեց նրանով, որ, բոլորովին շնչին պատճառներով, մի շարք դեմոկրատների ընտրութիւնը անկանոն յայտարարեց և նոցա տեղերը տրւեցին Հանրապետական հակառակորդներին։ Վճուեց որ տէրութիւնը ամեն ամիս 4.500.000 ունց արծաթ գնի՝ փող կտրելու համար, որ չորանով գործերը կենդանութիւն ստանան և արծաթի

տէրերը շահւեն, իբր փոխադարձութիւն նոցա կողմից արած օգնութեան 1888-ի ընտրողութիւնների ժամանակ: Գաղաքացիական պատերազմի վետերանների շատ ազդեցիկ ընկերութիւններին շահեցրին մի օրէնքով, որի զօրութեամբ բոլոր վետերանները (և նոցա այրիներն և որդիքը), որոնք անկարող են իրանց ապրուստը հայթայթել, ստացան կենսաթոշակ: Խնդիրք տւողների թիւը հասաւ 460.000-ի, և այդ տարում կենսաթոշակը հասաւ 150 միլիոն դոլլարի: Յետոյ պէտք եղաւ զոհացում տալ բրդի գործարանատէրերին և այլն:

Բայց այդ բոլորը բաւական չէր: Հանրապետականները գիտէին, որ ժողովրդի կամքի հակառակ են հասել իշխանութեան: Հարկաւոր էր ուրեմն մի օրէնքի միջոցով տէր մնալ նաև այդ կամքի հակառակ: Այդ կարելի էր թուում ընտրութիւնների մասին մի նոր օրէնքով, որը ընդունւեց ներկայացուցիչների ժողովում: Երկար կը լինէր այդ ընտրողական օրէնքի ֆոկլուսաբանութիւնը բացատրել. բայց նորա նպատակը պարզեց ժողովի մի շատ յանդուգն, անգամ անամօթ նախագահի (Րիդ, Reed) այս խօսքերով՝ «Մենք ուղում ենք ինքներս վերահսկել ցուցակագրութեանը, ինքներս քաշել ձայների (քւէների) հաշւելու հոգսը և ինքներս ընտրողական վկայագիրներ տալ: Այլ խօսքերով հանրապետականները ուզում էին ընտրութիւնների տէրը դառնալ: Բարեբաղդաբար այդ օրէնքը չ'ընդունւեց սենատից, և հանրապետականները այժմ յայտարարում են, որ նոր տոմարով նոյեմբերի 4-ին կրած պարտութիւնը պէտք է հէնց դրան վերադրել: Թերևս այդ այդպէս էլ է. բայց հասարակաց կարծիքը մի անգամ ևս առանց կեղծի արտայայտւեց ընտրութիւնների հետեւանքների մէջ, և ժողովուրդը այս անգամ մի այնպիսի պարզութեամբ խօսեց, որ երկար տարիներ հարկաւոր կը լինեն, մինչև որ կորրուպցիոնիստներն ու մոնօպոլիստները կրկին գլուխ բարձրացնել կարողանան:

Որպէս տեսնում են մեր ընթերցողները, այդ դեռ միայն Մակ Կինլէյի օրէնքը չէ, որ պատասխանատու է հանրապետականների մեծ պարտութեան համար. մեզը ընկնում է հանրապետականների փուչ տարրերի վերայ, որոնք ահագին սոււեր էին զցում իրանց կուսակցութեան վերայ: Այսպիսի դէպքերում ամերիկական հասարակութիւնը միշտ առանց նախապաշարմունքների ահագին մեծամասնութիւնն-

րով յարձակել է իւր երկրի հաստատութիւնների թշնամիների վերայ։
Դեմօկրատների յաղթութեամբ պէտք է սպասել արդեօք որ կը փոխւի Մակ Կինլէյի մաքսային օրէնքը? Կարծում ենք, որ ոչ։ Առանց նախագահի և սենատի համաձայնութեան՝ օրէնք չի կարող փոխել։ արդ, այժմեայ նախագահը դեռ մի տարի էլ ունի կառավարելու, իսկ նախագահ Հարրիսոն բացարձակ պաշտպան է այդ օրէնքի։ Իսկ միւս կողմից, այժմեայ ընտրւած ներկայացուցիչները՝ ընտրւելու օրից (4 նոյեմբ. 1890 թ.) 14 ամիս յետոյ միայն պէտք է ժողովւեն, ուրեմն միայն 1891 թւականի դեկտեմբեր ամսի առաջին երկուշաբթի օրը։ Մօտ սպաւաչի համար ուրեմն չը պէտք է սպասել Մակ Կինլէյի օրէնքի վերացումը։

Սկսած քսան տարիներից դէս, երբ հանրապետական կառավարութեան ձեւը հաստատուել է Ֆրանսիայում, այս երկրի ներքին քաղաքական խնդիրներից ամենակարեւորը եղել է այն, որ այդ կառավարչական ձեւը ընդունւի բոլոր Ֆրանսիացիներից, և ոչ միայն հանրապետականներից, այլ և բոլոր ֆրանսիական քաղաքացիներից։ Իրողութիւնը այս է, որ հանրապետութիւնը հաստատուեց Ֆրանսիայում գլխաւորապէս այն պատճառով, որ հին թագաւորական տոհմերը որպէս և կայսերական նապոլէօնեան տոհմը իրանց դերը կատարեցին վերջացրին, և ազգի քաղաքական ամենամիտահելի անձերը, նոցա հետ և երկրի մեծամասնութիւնը դատեցին, որ 1789 թւականից դէս կատարւած քաղաքական փոփոխութիւնները այլ ևս չին թոյլ տալիս կապել Ֆրանսիայի բաղլը նախկին արքայական և կայսերական տոհմերի հետ, որոնցից իւրաքանչիւրի տոհմական աւանդութիւնները այլ ևս անհաշտելի են ներկայիս պահանջների հետ։ Բայց իրողութիւն է և այս, որ ֆրանսիական ազգի մի մեծ մասը, թէև ոչ մեծամասնութիւնը, շարունակեց հաւատարիմ մնալ միապետական սկզբունքին, այնպէս որ ֆրանսիական հանրապետութիւնը հէնց սկզբից ունեցաւ ներքին թշնամիներ՝ թագաւորականներ և կայսերականներ, որոնք կատաղի կերպով սկսեցին իրանց ընդդիմադրութիւնը հանրապետութեան դէմ։ Այսպիսով ներկայ ֆրանսիական հանրապետութիւնը ունեցաւ երկու ծանր խնդիրներ լուծելու, որոնցից մէկն էր՝ Ֆրանսիան

բարձրացնել բարոյապէս, մտաւորապէս, տնտեսապէս և սլատերազմական ոյժի կողմից — իւր նախկին դիրքը վերստին ձեռք բերելու համար, իսկ միւս կողմից՝ յաղթահարել իւր ներքին թշնամիներին, այսինքն նոցա, որոնք հանրապետութեան մասին լսել անգամ չէին կամենում: Բնական է, որ, ինչքան հանրապետութիւնը կարողանար յաջողացնել առաջին գործը, նոյնքան հեշտութեամբ կարող էր նա յաջողել այս երկրորդ գործում: Պէտք էր երկրին համոզել, որ հանրապետութեան կառավարութեան ներքոյ Ֆրանսիան կարող է իւր փափագներին հասնել. այդ համոզմունքը մի անգամ որ արմատաւոր երկրի մէջ, հանրապետութեան թշնամիները իրանց ոյժը կը կորցնէին: Հանրապետութիւնը սակայն ապացուցեց իւր կատարեալ կենսունակութիւնը Ֆրանսիայում, քանի որ այժմ այդ երկիրը ըստ ամենայնի գերազանց է քան մինչ 1870 թւականի Ֆրանսիան և քանի որ նա ոյժ ունեցաւ դիմանալ բոլոր ընդդիմադրութիւններին, անգամ դաւադրութիւններին, որպիսին փորձւեց 1877-ին, մարշալ Մակ-Մահոնի նախագահութեան ժամանակ և նորա իսկ ձեռնուղութեամբ և որպիսին էր այս վերջին տարիներում փորձւած այն մեծ դաւադրական գործը, որի պարագլուխ հանդիսացաւ զենեւրալ Բուլանժէն:

Հանրապետութեան յառաջդիմութիւնների հետ միասին զուգընթացաբար մեծ կորուսաներ կրեցին ամեն կարգի միապետականները, մէկը միւսի յետևից կորցնելով իրանց պարագլուխներին: 1873-ին մեռաւ Նապոլէօն III նախկին կայսրը, թողնելով ժառանգ պրինց Լուի Նապոլէօնին, որը երիտասարդ հասակում սպանւեց զուլուսներից, Աֆրիկայում, 1879-ին: Տոհմի գլուխ անցաւ պրինց Ժերոմը, որը նոյն իսկ իւր կուսակցութեան մէջ չը գտաւ միաձայն հպատակութիւն, այնպէս որ կուսակցութեան մի մասի գլուխ սկսեց ճանաչել Ժերոմի որդի Վիկտորը: 1881-ին մեռաւ Ֆրանսիական արքայական հին Բուրբոնեան տոհմի գլուխը՝ կոմս Նամբոր, որից յետոյ բոլոր միապետականները ճանաչեցին արքայական կուսակցութեան գլուխ՝ Օրլէանեան տան ներկայացուցիչ՝ Պարիզի կոմսին, որը այժմ միանգամայն խայտառակեց, երբ իմացւեց որ նա զաղտնի կերպով միացել էր խայտառակ Բուլանժէի հետ:

Մի հանգամանք, որ մեծ ոյժ էր տալիս հանրապետութեան

Թշնամիներին, այդ՝ եկեղեցին էր, այսինքն կաթոլիկ հոգևորականութիւնը, որի մասին յայտնի է, թէ ինչ զորեղ կազմակերպութիւն և պրոպագանդայի ինչ զորեղ միջոցներ ունի բոլոր կաթոլիկ երկիրներում: Դորա վերայ աւելացրէք և այն, որ կաթոլիկ կղերի շարքերում հազագիւտ չեն մեծ տաղանդով և կամքի ոյժով հոգևորականներ, որոնք ընդունակ են ամենածայրայեղ գործերի: Կաթոլիկ եկեղեցու շահերը պատմականապէս կապւած համարելով միապետական կառավարութեան շահերի հետ, նոքա մինչ այժմ ամենայամառ թշնամութիւն են ցոյց տւած Ֆրանսիայի հանրապետութեան, ոյժ տալով բոլոր հակա-հանրապետական կուսակցութիւններին:

Նորութիւնը այժմ այն է, որ կաթոլիկ կղերի ընդդիմադրութիւնը ֆրանսիական հանրապետութեան՝ սկսում է կոտրւել: Որ մենք այդ երևոյթին մեծ կարեւորութիւն ենք տալիս Ֆրանսիական ներքին քաղաքականութեան համար, այդ արդէն երևում է այս բաւականին երկար յառաջաբանից, որ մենք կարևոր համարեցինք տալ մեր ընթերցողներին, նախքան դէպքի յիշատակելը: Իսկ կատարւած դէպքը՝ կարդինալ Լաւիժըրի՝ Նոյեմբերի 10-ին խօսած ճառն է: Կարդինալ Լաւիժըրի Ալժիրիայի և Կարթագէնի (Տունիսի) կաթոլիկ եկեղեցու թեմի առաջնորդն է, մանաւանդ յայտնի այն մեծ պրոպագանդայով, որ նա յաջողութեամբ կատարում է Աֆրիկայում ստրկութիւնը վերացնելու համար, մի պրոպագանդա, որը, ինչպէս յայտնի է, հասցրեց Բրիտանի «հակա-ստրկական կոնգրեսին», սոյն այս 1890 թւականին, ուր Աֆրիկայում կոլոնեաներ ունեցող բոլոր պետութիւնները վճուեցին միաբան ոյժերով ջնջել Աֆրիկայում գերեվաճառութիւնը: Եւ առհասարակ կարդինալ Լաւիժըրի այժմ, համարձակ կարելի է ասել, ամենաժողովրդական և ամենաքաղաքական անձնաւորութիւնն է համայն կաթոլիկ աշխարհում: Ահա այդ կարդինալն է, որ իւր մօտ նախաճաշի էր կանչել Միջերկրական ծովի ֆրանսիական նաւատորմիղի օֆիցերներին, որպէս նաև տեղական գարնիզոնի բարձր օֆիցերներին և վարչութեան բարձր աստիճանաւորներին, որոնց նա հետևեալը խօսեց.

«Ես շատ ուրախ եմ այն բանի համար, պարոն ծովապետ, որ մեր նահանգապետի բացակայութեամբ, ես կարող եմ հաւաքել Ձեր

շուրջը գուռածներին, որոնք Ալթիրիայում ներկայացնում են Ֆրանսիայի իշխանաւորներին: Եւ ինչ որ ինձ ամենից շատ է ուրախացնում, այդ այն է, որ դուք ամենքդ այս ճաշկերոյթին ներկայացել էք հրաւերքով մի հին արքեպիսկոպոսի, որը, որպէս և 'ուրք, Ֆրանսիային աւելի լաւ ծառայելու համար, Աֆրիկան շինել է իւր երկրորդ հայրենիքը: Տայ Ասաուած, որ նոյն օրինակը կրկնւի Ֆրանսիայում, և որ արտասահմանի դիմաց մեր մէջ տիրող միաձայնութիւնը շուտով իշխէ մայր-հայրենիքի որդոց մէջ: Համաձայնութիւնը այն անցեալի դիմաց, որ դեռ արեան մէջ է, ապագայի դիմաց, որ միշտ սպառնում է, մեր ամենամեծ պահանջն է, և այդ միաձայնութիւնն է, որ, թոյլ տւէք ինձ այդ արտասանելու՝ եկեղեցու և նորա հովիւների ցանկութիւնն է, երարեսիայի բոլոր աստիճանների վերայ: Անկասկած է, որ այդ չի պահանջում մեզնից, որ մենք մոռանանք անցեալի փառքի յիշատակը, որպէս և հաւատարմութեան և երախտագիտութեան զգացմունքները, որոնք ամեն մէկին պատիւ են բերում: Բայց երբ որ մի ժողովրդի կամքը պարզ արտայայտւած է, երբ կառավարութեան մի ձև ոչինչ չունի իւր մէջ, ինչ որ, որպէս նորերս Լէօ XIII. յայտնեց, հակառակ լինէր այն սկզբունքներին, որոնք քրիստոնէական և քաղաքակրթական ազգերի հիմքն են կազմում, երբ որ հայրենիքը՝ սորան շրջապատող վտանգներից պաշտպանելու համար՝ պէտք կայ որ կառավարութեան այս ձևին յարենք առանց յետին մոքերի, — այն ժամանակ վերջապէս ըստ էության և յայտարարելու, որ կառավարութեան այդ ձևը իւր փորձի շրջանը անցեկացրել. այն ժամանակ մենք պէտք է նրան ամեն բան զոհենք, ինչ մեր խիղճը և պատիւը թոյլ են տալիս, յօգուտ հայրենիքի: Այդ սկզբունքներին ես հետևում եմ իմ թեմի մէջ և ցանկանում եմ, որ հողեորականութիւնը նոցա ամբողջ Ֆրանսիայում տարածէ: Այդ հպատակութիւնը և հայրենասիրական անձնւիրութիւնը միակ միջոցն է՝ կարդ ու խաղաղութիւնը պահպանելու, աշխարհը ողորդական վտանգից ազատելու համար, այո, նոյն իսկ այն կրօնը ազատելու համար, որի ծառաներն ենք մենք:»

Այսպիսի խօսքեր մի կաթոլիկ բաբձր հողեորականից դեռ ևս լսւած չէին երբէք, քանի որ գոյութիւն ունի Ֆրանսիական հանրապետութիւնը: Պապական լրագիրների խօսելու եղանակից երևաց,

որ Լաւիժըրին, իւր բռնած գիրքով, հետեւել է պապի թելադրութիւններին: Բայց թէ որքան Լաւիժըրի՛ի բռնած դիրքը յեղաշրջում պիտի առաջացնէ կաթոլիկ կղերի մէջ Ֆրանսիայում առհասարակ, այդ մասին դեռ ևս շատ է կանուխ հաստատ խօսք ասելը. առայժմ Լաւիժըրի կարգինալի հետ միացել է Աննեսի՛ի եպիսկոպոսը, բայց նոքա, որոնք Ֆրանսիայի կղերականութեան իսկական առաջնորդներն են, որպէս են սրբազաններ՝ Ֆրեպպել և Բիշար, կարգինալներ Լանժենիցեօ, Թոմաս և ուրիշներ, նոքա դեռ քաշած դիրք են պահպանում: Անկասկած է, որ Լաւիժըրին աշխատելու է, որ դպրոցական և զինուորական օրէնքները, որքանով որ նոքա վերաբերում են եկեղեցուն և հոգեւորականութեան, փոփոխեն. բայց և այս անկասկած է, որ այդ նրան չը պիտի յաջողէ: Յամենայն դէպս Լաւիժըրի՛ի արտայայտութիւնները այն տեսակի են, որ մեծ կապ կարող են ունենալ Պապի արտաքին քաղաքական դիտաւորութիւնների հետ և երևի այդ դէպքը կարևոր դեր է խաղալու մօտ ապագայի քաղաքական անցքերի մէջ Ֆրանսիայում:

Մենք այժմ դիմում ենք Պարնելի դէպքին, որը ամուսնայ ամենասենսացիօնական դէպքն է: Մենք մի այլ՝ աւելի յարմար առիթի ենք թողնում խօսել իրլանդական խնդրի մասին այն ընդարձակութեամբ, որին նա լիապէս արժանի է: Այսքանը միայն պէտք է առայժմ իմանալ, որ Իրլանդիան Մեծն Բրիտանիայի մի մասն է, Իրլանդացիք անգլիացիներից դարեր առաջ նւաճած ազգ են և սոցանից ճնշւած ու խեղճացրած, գլխաւորապէս նորանով, որ երկրի հողը դարերի ընթացքում խլեց տեղացիներից և բաժանեց անգլիական լորդերի և կոլոնիստների մէջ, այնպէս որ իրլանդացիք իրանց հողը մշակում են միայն որպէս կապալառուներ, կապալադրամ վճարելով հողատէրերին: Բազմաթիւ ապստամբութիւնները նպատակի չը հասան, միայն թէ 1801 թւականից Իրլանդիան իրաւունք ստացաւ մասնակցել անգլիական պարլամենտի օրէնսդրական գործունէութեան, որոշ քանակութեամբ (22 հոգի) ներկայացուցիչներ ունենալով բարձր (լորդերի) ժողովում և 100 պատգամաւոր ընտրելով Ստորին ժողովի համար: Բայց և այնպէս յարաբերութիւնները Իր-

լանդացիների և Անգլիացիների մէջ շարունակեցին մնալ ոչ միայն լարւած, այլ և թշնամական, որ և ներկայ դարումս արտայայտեցին բազմաթիւ դէպքերով, որոնց մանրամասնութիւնների մէջ մոնելը այստեղ յարմար չենք գտնում: Այդ պատճառով Իրլանդիայում շարունակեց գոյութիւն ունենալ Home-Ruler-ների (անկախութեան) կուսակցութիւնը, որի վերջնական նպատակն է անկախութիւնը Անգլիայից, իսկ մօտաւոր նպատակը՝ սեպհական իրլանդական պարլամենտը: Այդ կուսակցութեան պարագլուխ վերջերքումս հանդիսացաւ Պարնելը, որի ղեկավարութեամբ կուսակցութիւնը ձեռք բերեց ոյժ, զօրութիւն և յարգանք, ինչպէս գեռ երբէք նորանից առաջ: Մեծ յաջողութիւններից կարեւորագոյնն էր այն, որ Պարնելիստների ծրագիրը իւրացրեց Անգլիայի ազատամիտ կուսակցութեան հռչակաւոր պարագլուխը՝ Գլադստոնը, որի պատճառով այդ մեծ կուսակցութիւնը բաժանւեց երկուսի՝ գլադստոնեանների և ունիօնիստների (վերջինիս պարագլուխն է լորդ Հարտինգտոն): Ունիօնիստները կամենում են, որ Իրլանդիան օրէնսդրական մարմիններով մնայ միացած Անգլիայի հետ և ոյժով, իրլանդական խնդրում, նոքա հակառակ են ոչ միայն Պարնելին, այլ և իրանց նախկին ընդհանուր գլխաւոր Գլադստոնին, այդ խնդրում մէկ լինելով պահպանողականների հետ, որոնց շէջն է այժմեայ մինիստր-նախագահ լորդ Սոլսբերին:

Գլադստոնի միութիւնը Պարնելիստների հետ համարւում էր ամենամեծ զրաւականը, որ իրլանդական անկախականների դատը մօտ ապագայում յաղթութիւն պիտի տանէր, որովհետեւ Գլադստոնի կուսակցութիւնը անկասկած է, որ մօտ ապագայում իշխող կուսակցութիւնը պէտք է դառնայ Անգլիայում:

Բայց մի ցաւալի դէպք նորերումս առիթ եղաւ, որ Գլադստոնը բաժանւեց Պարնելից և երկպառակութեան մեծ առարկայ դառաւ իրլանդական կուսակցութեան մէջ:

Ահա և դէպքը: Նոյեմբերի նոր տոմարով 17-ին, երդւեալ դատաւորները վճիռ կայացրին կապիտան Օ'Շի'ի գործի համար, որը ապահարզան էր պահանջում իւր կնոջից, մեղադրելով սորան գաղտնի յարաբերութիւնների մէջ Պարնելի հետ, որը իւր ընկերն է անգլիական պարլամենտում: Երդւեալ դատաւորները վճիռ կայացրին յօգուտ կապիտան Օ'Շի'ի, որ ասել է թէ հաստատեցին մեղադրանքը Պարնելի դէմ:

Դէպքը այդ է, իսկ դորա հետեանքը եղաւ մեծ: Որ պահպանողական լրագիրները չափազանց ուրախացած են դէպքից—այդ շատ հասկանալի է. բայց ծանրութիւնը նորա մէջն է, որ բոլոր ազատամիտ թերթերն էլ վրդոցեցին Պարնելի դէմ: Նոքա շեշտում են այս բանի վերայ, որ ընտանեկան սրբութիւններ պղծողը չը պէտք է պարլամենտական մի կուսակցութեան գլուխ ճանաչի: Գլադստոնեան թերթերից մէկը (Daily Chronicle), օրինակ, ասում է. «Ո՛ւ մի երկրում էի յարգում ընտանեկան կապերի սրբութիւնը այնպէս, ինչպէս Իրլանդիայում, մանաւանդ կաթոլիկ ազգաբնակչութեան մէջ: Նրեկեայ մերկացումներից յետոյ, ի՞նչպէս կարելի է, որ կաթոլիկ Իրլանդիան պահպանէ Պարնելին որպէս իւր պարլամենտական առաջնորդդին: Բայց ո՛չ միայն Իրլանդիայում, այլ և Անգլիայում իսկ պէտք է Պարնելը, գալթակեցելով իւր ընկերի կնոջ, իրան շատ փասած լինի: Անգլիայի միջին դասի ընտրողները շատ կը վիրաւորեն, եթէ Գլադստոնը ցանկանայ նրանց պարտաւորացնել, որ նոքա մի կուսակցութիւն պաշտպանեն, որի պարագլուխը Պարնելն է»:

Պարնելի մեղաւորութիւնը բարոյապէս բարդում է և ծանրանում նաև նորանով, որ նա առաջ հերքում էր մի այդպիսի լուր, իբր թէ դա հնարած լինէր իւր հակառակորդ պահպանողականներից, և այն օրը, երբ կապիտան Օ'Նի իւր պրոցեսը դատարանում սկսեց, Պարնելը գտնուում էր որպէս պառոււսը հիւր՝ Գլադստոնի մօտ, սորա գիւղական կալածքում:

Լարլաժ սպասուում էր յայտարարութիւնների թէ Պարնելի և թէ Գլադստոնի կողմից: Կարծւում էր, թէ Պարնելը, զիջանելով բողոքողներին՝ ինքնակամ կերպով կը յեռանայ կուսակցութեան ղեկավար լինելուց: Բայց Պարնելը պրոցեսի վախճանի հետեւալ օրն արդէն ցոյցեր արաւ, որից եզրակացրին թէ նա ասպարիզից հեռանալու դիտաւորութիւն չունի:

Եւ իրօք, քանի մի օր յետոյ, պարլամենտական նստաշրջանի վերսկսելու օրը, իրլանդական պատգամաւորները ընդհանուր ժողով ունեցան, նախագահութեամբ իրանց մէջ աւագադոջնի Պարնելի մօտքը ժողովի մէջ ընդունեց անվերջանալի կեցցէներով: Նա տեղ բռնեց նախահի չորքին: Նրբ ժամանակաւոր նախագահը առաջարկեց որ Պարնելին ընտրեն նախագահ, վերջինս պատասխանեց թէ իւր

ընկերներին է թողնում վճռել, արդեօք ինքը պէտք է շարունակէ իւր ղեկավարութիւնը, թէ ոչ: Եթէ վճիռը իւր դէմ լինի կամ եթէ տարաձայնութիւն լինի այդ առիթով, նա ուրախութեամբ կը հեռանայ հասարակական ասպարիզից: Միմիայն այս համոզմունքը, թէ իւր ծառայութիւններին դեռ կարօտ է իրլանդական կուսակցութիւնը՝ անդիք է տալիս մի պաշտօն իւր վերայ կրկին ընդունել, որը իրան, ուրեմն իւր կուսակցութիւնը յարձակումներին կ'ենթարկէ:

Իրլանդական պատգամաւորները հաւատարիմ մնացին իրանց ղեկավարին: Բայց խնդիրը բոլորովին այլ կերպարանք ստացաւ, երբ իմացեց, որ Գլադստոնի բարեկամ Ջոն Մորլէյ դեռ նիստեց առաջ ներկայացրած է եղել Պարնելին հետեւեալ նամակը, որ նա ստացել էր Գլադստոնից:

«№ 1, Կարլտոն Գարդենս, 24-ն նոյեմբ. 1890. Իմ սիրելի Մորլէյ!—Երբ ես արդէն որոշ վճռի հասայ վերաբերեալ Պարնելի ղեկավարութեան շարունակութեան՝ իրլանդական կուսակցութեան մէջ, իմ այստեղ գալով ես որոնեցի սյր. Մակ Գարթի'ին իմանալու համար թէ արդեօք պէտք է ես սպասեմ, որ պր. Պարնել ինքը այդ մասին մի բան հաղորդէ թէ ոչ: Պր. Մակ Գարթի'ն ինձ պատասխանեց, թէ նա այդ մասին որ և է տեղեկութիւն տալու զրութեան մէջը չէ: Ես նորա ուշադրութիւնը դարձրի այն բանի վերայ որ 1882 թւականին, Ֆենիկս-պարկում կատարած ոճրագործութիւնից յետոյ, որի նկատմամբ հետք անգամ չկար Պարնելի մեղսակցութեան, նա ինձ ինքնաբերաբար գրել էր, թէ նա իւր պաշտօնը որ և է պատրւակով կամենում է վայր դնել. մի առաջարկութիւն, որից հրաժարւելը ես իմ պարտքն համարեցի: Թէ ևս յոյս չեմ կորուսում, թէ պ. Պարնելը ում և իցէ բան կը հաղորդի այդ մասին, բայց տեսնելով պատրաստութիւնները վաղը սկսւող նստաշրջանի համար, անհրաժեշտ համարեցի, որ Մակ Գարթի'ին ծանօթացնեմ այն վճիռների հետ, որ ես կայացրել եմ բոլոր ինձ մատչելի դիտողութիւնների և կշռադատութիւնների հիման վերայ: Եւ այդ վճիռը սա է, որ չը նայած պ. Պարնելի՝ իւր երկրին մատուցած մեծ ծառայութիւններին, նորա մնալը ղեկավարութեան պաշտօնում, այս րոպէին, Իրլանդիայի դատի համար վերին աստիճանի փնասակար և ոչնչացնող հետեւանքներ պիտի ունենայ: Ես կարծում եմ, որ այդ

հայեացքը պէտք է աւելի ընդհանրացնեմ, ասելով, որ նորա մնալը ղեկավարութեան մէջ ոչ միայն չարաչար դժւար դրութեան մէջ կը գցի իրլանդական դատի հաւատարիմ և փորձեալ բարեկամներին շատերին, այլ և բոլորովին անառակայ կը դարձնէ իմ ղեկավարութիւնը ազատամիտ կուսակցութեան, որը զխաւորապէս հիմնեալ է իրլանդական գատի պաշտպանութեան վերայ:

Այս վերջին վճռի մասին ես խնդրեցի պ. Մակ Քարթի'ին, մտերմականութեամբ ընդունել և դորանից ոչ մի գործածութիւն չ'անել, եթէ միայն նա իմանայ, որ պ. Պարնել ինքնաբերաբար այդ մտքով մի քայլ կ'անէ: Բայց միւս կողմից ես խնդրեցի նորան, որ իրլանդական կուսակցութեանը այդ մասին հաղորդէ, երբ ինքը կը համոզւի, որ պ. Պարնելը ինքնակամ կերպով չի մտածում հեռանալ:

Եւ ահա ես գրում եմ այժմ Ձեզ այն դէպքի համար, եթէ պ. Մակ Քարթի առիթ չի ունենալ յարաբերութեան մէջ մտնել պ. Պարնելի հետ, որովհետեւ ես լսում եմ, որ Դուք թերեւս այլ ճանապարհով կարող էք առիթ գտնել: Եթէ կարելիութիւն գտնէք, խնդրում եմ Ձեզ պ. Պարնելին վերոյիշեալ վճիռների մասին տեղեկացնէք: Ես կարծել եմ, որ այդ մասին ես պէտք է պարզ և ուղղակի խօսեմ, որքան էլ ես կը կամենայի՝ դրութեան անձնական բնաւորութիւնը անտես առնել:

Եթէ այն, ինչ որ հասարակաց պարտաւորութիւնը ինձ ստիպում է արտայայտելու՝ ինչ ձևով Դուք յարմար կը դատէք նորա տեղեկութեանը հասցնելու, այդ թողնում եմ Ձեր լրարեկամութեան, Ձեր տաքտին և Ձեր զատողութեանը:

Ձեր անձնէր Վ. Է. Գլադստոն:

Կարող էք երևակայել, թէ ինչ դժգոց կարող էր գցել մի այդպիսի յայտարարութիւն իրլանդական կուսակցութեան և անգլիական մամուլի մէջ: Իրլանդական կուսակցութեան մէջ երկպառակութիւն սկսեց Պարնելի նկատմամբ:

Պարնելը, այդ անցքից յետոյ, նոյեմբերի 29-ին դիմեց իրլանդական ժողովրդին մի մանիֆեստով, որը սկսում է այսպէս:

«Քանի որ իրլանդական սլարամենտական կուսակցութեան ամբողջութիւնը և անկախութիւնը թաղւել է և քանդւել անգլիական ազատամիտ կուսակցութեան հեռագրաթել քաշողներից, ես

հարկ եմ տեսնում Ձեր խորհուրդին ղիմելու, Ձեր կարծիքն իմանալու համար մի գործում, որը միայն Դուք իրաւունք ունիք վրձնելու: Մորլէյին զրաժ Գլադստոնի նամակը, որի նպատակն է ազգել իրլանդական կուսակցութեան ղեկավարին ընտրելու գործի մէջ և որը ազատամիտ կուսակցութեանը վետօ՛ի իրաւունք է վերագրում, անմիջական պատճառն է այս իմ ղիմումի, որը Ձեզ ուզում է յիշեցնել, որ Իրլանդիան իւր կուսակցութեան անկախութեան մէջն է ապահովութիւն տեսնում սահմանադրական շրջանակների մէջ: Այն նամակում արտայայտուած սպաւնալիքը, որ, եթէ Իրլանդիան Անգլիայի այդ առանձնաշնորհումը չը տայ, Անգլիան Հոմ-րուլ-ը (իրանդական ինքնավարութիւն) անորոշ ժամանակով կը յետաձգէ, հարկադրում է ինձ Ձեզ մի քանի փաստեր հաղորդել, որ ես մինչ այժմ ինձ համար եմ պահել, որպէս զի գուք կարողանաք չափել այն կորուստը, որը ձեզ սպաւնում է, եթէ դուք մատնէք ինձ սպաւնացող անգլիական դալլերին, որոնք ինձ ջնջել են ուզումս:

Պարնելը ապա տեղեկացնում է այն առաջարկութիւնների մասին, որ Գլադստոնը Հոմ-րուլի (իրլանդական ինքնավարութեան) պլանների մասին արել էր նրան 1889 թ. նոյեմբերին, Հաւարդէնում: Դորա համաձայն պէտք է իրլանդական պատգամաւորները մնային անգլիական պարլամենտում: (Իրլանդական պատգամաւորները, որպէս յայտնի է, տեսնելով որ իրանց վերայ ուշագրութիւն չէին դարձնում, պարլամենտի նիստերին կամաւ դադարել էին յաճախելուց: Ծանօթ. Խմբագ.) Թէ արդեօք իրլանդական հողի յետ գնելը Իրլանդիան պէտք է կատարէր, թէ Միացեալ Թագաւորութիւնը, այդ մասին Գլադստոնը կասկածներ յայտնեց: Իրլանդիայի բարձր ոստիկանական պաշտօնեաները, Անգլիայի հասարակաց կարծիքին բաւարարութիւն տալու համար, անորոշ ժամանակով դեռ ևս Լոնդոնից պէտք է նշանակէին: Ծախքերը ի հարկէ, Իրլանդիան պէտք է քաշէր: Նաև մինչ 10—12 տարի ոստիկանական դատաւորները պէտք է նշանակէին անգլիական կառավարութիւնից: Դորա դէմ Պարնելը յայտնել էր իւր հայեացքները: Իրլանդական պարլամենտը պէտք է սւնեւար այն իրաւունքները, որ ունի ամեն մի նահանգի (տէրութեան) պարլամենտը Հիւսիս-Ամերիկայի միացեալ նահանգներում, և բոլոր վերոյիշեալ գործերը պէտք է իրլանդացիներից իրանցից հո-

գացւեն: Հողային խնդրի մասին (աւաճ է Պարնելի մանիֆեստում) ազատամիտների ղեկավարները ոչ մի պրոգրամ չունէին, այնպէս որ ներկայ նստաշրջանի սկսելուց առաջ, Պարնելը խօսակցութիւն է ունեցել Մորլէյի հետ, մանաւանդ հողային խնդրի մասին: Պարնելը պնդում է եղել այն բանի վերայ, որ իրլանդական տեղական օրգանները պէտք է վերահսկողութիւն կատարեն հողը յետ գնելու համար նշանակւած փողերի վերայ: Մորլէյ խոստացել էր այդ մասին առաջարկ անելու պարլամենտում: Եթէ վերջինս չ'ընդունեց, այն ժամանակ պէտք է արմատականները յարձակողական դիրք բռնեն կառավարութեան օրինադժի սկզբունքի դէմ: Միաժամանակ Մորլէյ հարցրել է Պարնելին, որ եթէ ազատամիտները յաղթեն, կամենում է սա արդեօք իրլանդական աւագ-քարտուղար դառնալ կամ թէ մի ուրիշ իրլանդական պատգամաւոր պէտք է այդ տեղը ստանայ: Պարնելը յայտնել է իւր զարմանքը այդ առաջարկի վերայ, որովհետեւ իրլանդական կուսակցութեան անկախութիւնը դորանով գերծւած կը լինէր և իրլանդացիներին վտանգ կը սպառնայ, որ նոցա կուսակցութիւնը կու չը գնայ անգլիական ազատամիտ կուսակցութեան մէջ: Մորլէյի յայտարարել է Պարնելին նաեւ, որ ազտամիտ կուսակցութիւնը, եթէ կառավարութեան ղեկը ձեռք բերէ, դուրս վռնուած կասալառուների համար ուղղակի ոչինչ չի կարող անել, որպէս ոչինչ չի կարող անել նաև իրլանդական պարլամենտը՝ համաձայն նրան տրեւիք իրաւունքների: Պարնելը յայտարարում է, որ այս բոլորը նա հաղորդում է նորա համար, որ ոչ ոք չ'երեւակայէ, թէ դուրս վռնուած կասալառուները բան ունին կորցնելու, եթէ ազատամիտ կուսակցութիւնը յաղթելու չը լինի:

Մանիֆեստը վերջանում է այս խօսքերով. «16 տարի առաջ ես ծրագրեցի անգլիական որ և է կուսակցութիւնիդ անկախ կուսակցութեան հիմունքները: 10 տարի առաջ ես ղեկավար ընտրեցի: 10 տարւայ ընթացքում կուսակցութիւնը անկախ մնաց, և այդ պատճառով նա կարողացաւ անգլիական ժողովրդին ցոյց տալ իրլանդական Հոմ-րուլի (ինքնավարութեան) անհրաժեշտութիւնը: Հոմ-րուլը կարող է ձեռք բերել միայն՝ երբ նա անկախ կը մնայ անգլիական որ և է կուսակցութիւնից: Ես չեմ կարծում, թէ Հոմ-րուլը և իրլանդական պարլամենտ հիմնելու գործը վտանգւեն, եթէ իրլանդական ժողովաւորը ինձ պաշտ-

պանէ: Բայց եթէ աղատամիտ կուսակցութիւնից սպառնացող վտանգը իրագործուելու լինի, այն ժամանակ ես կարծում եմ, որ իրլանդական ժողովուրդը ինձ հետ միասին աւելի լաւ կը համարի՝ յետաձգել մեր ազգային իրաւունքների և նոցա իրագործող միջոցների ձեռքից բաց թողնելու:

Պարնելլի այդ մանիֆեստը անգլիական թերթերում զարհուրելի պախարակական գնահատութիւն գտաւ և Գլազստոնը իւր պատասխանը երկար սպասեցնել չը տուց: Նա իսկոյն թերթերին մի գրութիւն ուղարկեց, ուր նա միանգամայն հերքում է Պարնելլի տւած տեղեկութիւնների ճշդութիւնը վերաբերեալ իւր և իրլանդական ղեկավարների մէջ եղած խօսակցութիւններին: Գլազստոնը պնդում է, որ Պարնելլ իւր (Գլազստոնի) ծրագիրներից Հոմ-րուլին վերաբերեալ ոչ մէկի դէմ չի եղած և ոչ էլ ակնարկած է, թէ այդ ծրագիրները չեն բաւականացնիլ իրլանդական ցեղի ձգտումներին: Գլազստոնը մեղադրում է Պարնելլին հաւատարմագանցութեան համար, քանի որ խօսակցութիւնը իրար մէջ մոտրմական է եղած: Ի վերջոյ յայտնում է Գլազստոնը, որ նա միշտ կարծել է, որ Իրլանդիայի ազգային կուսակցութիւնը անգլիական ազատամիտ կուսակցութիւնից անկախ պիտի մնայ:

Այս անսպասելի դէպքերը նոր հանգամանք ստեղծեցին իրլանդական կուսակցութեան համար, որի անդամների թիւն է 79 հոգի պատգամաւորներ անգլիական պարլամենտի Ստորին ժողովում: Մեծամասնութիւնը շուտով վճռեց ընդդէմ Պարնելլի, որը, առանց կուսակցութեան խորհուրդի, սորա գլխովն ի վեր դիմել էր ուղղակի իրլանդական ժողովրդին: Իրլանդական ազգային կուսակցութեան Լոնդոնի օրգան «Ստար» թերթը բացարձակօրէն յայտնեց իրան ընդդէմ Պարնելլի: Այդ թերթի ասելով, կուսակցութեան գլխաւոր անդամներից հակառակ են Պարնելլին՝ Դիլլոն, Օ'Բրիեն, Հիլէյ, Սեքստոն, Տ. Պ. Օ'Կոննոր, Մակ Բարթի և Կլենսի: Մի քանիսը դեռ չեն արտայայտուել և, կարևորներից, Ջոն Ռեդմոնդ ու Դ-ր Կեննի միակն են, որ Պարնելլի կողմն են բռնած: Ընդհանրապէս կուսակցութիւնից առաջով 43-ը Պարնելլի դէմ են, 23-ը Պարնելլի կողմը և 13 չեզոք դիրք են բռնած: Հակա-պարնելլիստները արդէն կազմակերպուել են և իրանց գլուխ ընտրել են Մակ Բարթիին:

Սորանով և կը վերջացնենք Պարնելլի դէպքի մասին, որը դեռ հեռու է վերջացած լինելուց, և դեռ անկասկած առիթներ ենք ունենալու դալ տարի խնդրին վերադառնալու: